

Σταμάτης Κραουνάκης

Μία συνέντευξη εφ' όλης

Του Δημήτρη Ν. Μανιάτη

18.438 λέξεις. Τόσο ήταν το αρχικό υλικό της απομαγνητοφώνησης αυτής της συνέντευξης. Αδύνατον να δημοσιευθεί όλο. Αναγκαστικά επιδόθηκα σε μια σκληρή επιμέλεια των λόγων και των χρόνων του συνθέτη Σταμάτη Κραουνάκη. Μια πληθωρική ζωή και πορεία, ξετυλίγεται σε τούτη τη συνομιλία που είχαμε ένα απόγευμα στο σπίτι του στην Καλλιθέα και με αφορμή το παρόν τεύχος του *Μετρονόμου*. Αναπόφευκτα εστίασαμε σε σημαντικές στιγμές, αλλά νομίζω καταφέραμε να φωτίσουμε και πιο άγνωστες περιοχές και περιόδους. Την ώρα που γράφω το τελικό κείμενο σκέφτομαι πως η πορεία του Κραουνάκη είναι συνώνυμη με την πορεία του ελληνικού τραγουδιού απ' το 1976 και μετά. Για την ακρίβεια, ο ίδιος και μια χορεία δημιουργών καθόρισαν, ανανέωσαν και επέδρασαν στο τοπίο χρησιμοποιώντας πολλές φόρμες και τρόπους. Ο «Κράου», για παράδειγμα -και ξέχωρα όλων των άλλων-, έχει γράψει μουσική και κύκλους τραγουδιών για παραπάνω από 150 θεατρικά έργα. Και συνολικά περίπου 2.000 τραγούδια. Κάτι ακόμη: Ο ίδιος συνεχίζει να είναι μάχιμος και δραστήριος σε πολλά πεδία. Και για την ιστορία, αν καταφέρετε να διαβάσετε ολόκληρη τη συνέντευξη, ας θυμάστε πως την έφτασα στις 7.800 λέξεις. Καλή πυρετική ανάγνωση!

Παιδικά χρόνια - Πάντειος - Κλέλια Τερζάκη - Δύο πρώτοι κύκλοι τραγουδιών

Εφ' όλης. Φαντάσου, Σταμάτη, ότι το τεύχος αυτό, πάνω σου όλο, ενέχει και στοιχείο ντοκουμέντου. Που σημαίνει ότι η δική μας συνέντευξη μπορεί να έχει ένα επικαιρικό στοιχείο, αλλά έχει ενδιαφέρον για τον κόσμο να ξετυλίξουμε όλο το νήμα της πορείας σου, η οποία, τώρα πια, ξεπερνάει τα σαράντα χρόνια, και έχει και πάρα πολλές άγνωστες πλευρές και αθέατες. Το λέω αυτό γιατί πολλές φορές έχεις επαναλάβει πώς ξεκίνησες, από πού ήρθες κ.λ.π. Πριν από τα *Σκουριασμένα χείλια* (1981), που είναι τομή και σου αλλάζει τη ζωή, και αλλάζει τη ζωή και του κόσμου, και ενδεχομένως αλλάζει και πολύ σημαντικό μέρος της δισκογραφίας, ως πρόταση εκείνη τη στιγμή, υπάρχουνε δύο άλλα έργα σου. Θέλω να ξεκινήσουμε απ' αυτά.

Αυτό είναι πριν διαλυθεί το πατρικό μου στην Άνω Βούλα. Ας πιάσουμε το '78, μια και το ανέφερες. Η Αθηνά Σχινά, λοιπόν, μου είχε φέρει τα ποιήματα του Σάββα Μελόπουλου, ήτανε ο σοκολατοποιός, ένας γλυκύτατος άνθρωπος από την Πόλη.

Ήταν η δουλειά του σοκολατοποιός;

Ναι, οι σοκολάτες *Μέλο*. Αυτός είχε το ψευδώνυμο Πέτρος Χρονάς. Ήταν και ο χρηματοδότης αυτής της πρώτης εργασίας, που την πήγαμε τελικά στον Πατσιφά και που είναι ένα έργο για τους μετέπειτα που φανερώνει αρκετά αυτό που θα 'ρθει. Δηλαδή έναν μελωδό μεγάλης ακτίνας.

Πώς το λέτε το έργο;

Το σπίτι του Αγαμέμνονα. Υπό τη γενικότερη επιρροή ότι εκείνη την ώρα βίωνα και ένα σπίτι που διαλύεται και τα πρώτα μου ζωντανά γράμματα. Σινεφίλ, Θόδωρος Αγγελόπουλος, Θίασος· πολύ θέατρο.

Lyra...

Lyra. Zodiac είναι ο *Αγαμέμνονας* και νομίζω Zodiac και *Το όνειρο του Βασίλη*, εκεί με είχε πάει ο Πατσιφάς. Αυτό δεν έχει και μεγάλη σημασία, ο Πατσιφάς ήταν η προσωπικότητα. Έναν χρόνο μετά ο Πατσιφάς παραγγέλνει στον Μανιώτη να του φτιάξουμε αυτόν τον δίσκο με τον Βασίλη Μπουγιουκλάκη. Και ο Μανιώτης προτείνει εμένα. Και γράφει αυτό το παράξενο παραμύθι. Και έτσι κάναμε το *Όνειρο του Βασίλη*, το οποίο ουσιαστικά είναι ένας παιδικός δίσκος.

Ουσιαστικά μπαίνεις στη δισκογραφία, δηλαδή...

Μπαίνω στη δισκογραφία και μετά -ίσως έχει σημασία αυτό να το πω- διαλύεται το σπίτι μας· τα χάνει όλα ο πατέρας μου...

Ο πατέρας σου τι ήταν;

- Ξυλέμπορος. Πτωχεύει...

Πού;

- Στην Άνω Δάφνη. Έχει περάσει δυο κρίσεις, έχει κάνει κάποιους συνεταιρισμούς, και τα βροντάει. Αυτό κράτησε μία διατία· η διάλυση. Ήταν υπό πλειστηριασμό, χάθηκε, χωρίζουν με τη μάνα μου, φεύγω εγώ με την Ιωάννα, τη μεγάλη μου αδελφή... Μένω για κάνα εξάμηνο στο σπίτι του Άλκη και της Ξένιας Ζερβού στο Παλαιό Φάληρο. Είχα μπει ήδη στο Πολιτικών Επιστημών Παντείου. Δυνατή εποχή, καλοί δάσκαλοι. Δηλαδή πρόλαβα τον Καράγιωργα.

Καθηγητές που θυμάσαι; Ο Άλκης Ρήγος, για παράδειγμα;

Ο Ρήγος ήτανε στο πλευρό μας. Τον είχα φίλο μου από τότε. Ήταν βοηθός καθηγητή τότε. Και η Νίκη Τουρναβίτου, η βοηθός του Δασκαλάκη. Γερή εποχή, φοιτητικό κίνημα...

Παρέα φτιάχνεις αμέσως εκεί;

Αμέσως. Ο πρώτος απ' τους ανθρώπους που συναντάω εκεί είναι ο -τόρα σκηνοθέτης του θεάτρου- Νίκος Μαστοράκης. Είναι επίσης φοιτητής εκεί και έναν χρόνο πιο μεγάλος.

Και η παρέα ποια είναι που ξεκινάει και φτιάχνεται;

Κάνουμε πολιτιστικό, αυτομάτως, παίρνω το μουσικό τμήμα, αμέσως μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας που λέμε· το έζησα αυτό πολύ δυνατά. Δηλαδή το βράδυ που ήρθε ο Καραμανλής στο αεροδρόμιο ήμουν εκεί.

Ήμασταν με όλη την οικογένεια. Όλο το σπίτι πήγε. Έτσι, κουνήθηκε η Αθήνα τότε...

Η χούντα ήτανε μια πολύ περίεργη περίοδος με το Τέχνης και με πολλούς αριστερούς φίλους κάθε βράδυ σπίτι, στη Βούλα πάντα. Ήτανε χούντα, το νιώθαμε το βάρος, αλλά οι άνθρωποι της άλλης μεριάς ήταν κάθε βράδυ σπίτι μου.

Αφού πήγαμε τόσο πίσω, στα γεγονότα του Πολυτεχνείου;

Ήμουν εκεί. Φτάνω με δυο γειτονόπουλα -όχι, δεν μπήκα μέσα-, μας πήραν στο κυνήγι και πήγα στο τέρμα και πήρα τ' αυτοκίνητο, τη δεύτερη ή την τρίτη μέρα, δε θυμάμαι...

Τι σου έχει μείνει σαν εικόνα;

Η μυρωδιά. Πιστόλια. Ο λαός ξεσηκώθηκε, τελεία. Ήταν συγκινητικό. Εκείνη την ώρα δεν καταλαβαίναμε, ήμασταν μικρά, γυμνάσιο τελείωνα, τελευταία χρονιά.

Για να επανέλθουμε στην Πάντειο, φτιάχνετε Πολιτιστικό και η παρέα είστε: Μαστοράκης...

Μαστοράκης, εγώ, μετά ο Παυριανός, ο Μήτσος Ευθυμιάδης μπαινόβγαίνε, ο Σκούρτης μπαινόβγαίνε...

Μεγαλύτεροι αυτοί, όμως.

Ναι, αλλά καθοδηγούσανε. Η Μαρία Μαρκέτου, η σοπράνο, ο Σαμσιάρης... Εγώ στο Μουσικό με τη Λίνα περισσότερο...

Η Λίνα είναι φοιτήτρια;

Ένα χρόνο μικρότερη. Θυμάμαι πολύ ωραία πράγματα απ' αυτή τη φάση. Γιορτές στη Σχολή, μια τρομερή συναυλία του Σαββόπουλου με τους *Αχαρνής*, στον κήπο της Παντείου, πριν το έργο αρχίσει να δισκογραφείται κ.λ.π. Με όλους αυτούς όπως το 'χε παρουσιάσει στον Ρήγα. Ο Μανώλης Παντελιδάκης, μάλιστα, τότε ως συμφοιτητής μας, είχε φτιάξει και ένα booklet με τα σκίτσα του Αλέξη Κυριτσόπουλου και τα φωτοτυπούσαμε κιόλας. Μεγάλη συναυλία του Διονύση αυτή. Και επίσης τρομερό κινηματογραφικό τμήμα, όπου έχουμε δει πολύ σπουδαία πράγματα με τους σκηνοθέτες παρόντες. Και η φιλία μου με την Αθηνά Σχινά, η οποία ουσιαστικά μου συστήνει τους διανοούμενους: τον Κεχαΐδη· τους φίλους της δηλαδή. Αυτά σε ηλικία 20 χρόνων είναι τροφή.

Η Αθηνά Σχινά τι ιδιότητα είχε τότε;

Ήταν βοηθός στο πανεπιστήμιο και άρχιζε να γράφει τα πρώτα της κείμενα κριτικής τέχνης. Ήτανε βοηθός του Χρύσανθου Χρήστου. Η Αθηνά είναι η πρώτη μου, εισαγωγικά, «δασκάλα» στην Τέχνη, να σ' το πω έτσι.

Η πιανίστας Κλέλια Τερζάκη;

Στην Κλέλια Τερζάκη έναν χρόνο ή δύο χρόνια μετά, όπου με πάει από το χέρι - γνωρίζοντάς τον στο σπίτι της Ευγενίας Συριώτη- ο Φοίβος Ανωγειανάκης.

Ο Ανωγειανάκης υπήρξε τεράστια προσωπικότητα. Πας στο ωδείο του;

Όχι, είμαι στο Φάληρο πια, με την αδελφή μου την Ιωάννα, πάμπτωχοι... Η Ιωάννα σπουδάζει, μοιραζόμαστε δυο δωμάτια... Η πρώτη χρονιά πάρα πολύ δύσκολη, ουσιαστικά φέρνοντάς μας οι φίλοι χρήμα ή φαΐ για κάνα χρόνο... Μόλις νοικιάζουμε περνάω έξι μήνες στους Ζερβούς... Μπαίνω στο ραδιόφωνο. Στην ουσία μέσω Άλκη Ζερβού και Νικήτα Τσακίρογλου - Χριστίνας Διαβάτη. Είναι οι άνθρωποι που με πήραν απ' το χέρι και με πήγανε στην ΕΡΤ και άρχισα να έχω μεροκάματο.

Τι κάνεις εκεί; Μουσικές επιμέλειες;

Εκεί μπαίνω, με γνωρίζουν οι σκηνοθέτες και γράφω μουσική για τις παιδικές εκπομπές. Ξεκινάω ραδιόφωνο, έχω κάνει τα δύο πρώτα θεατρικά μου σε σκηνοθεσία Θεόφιλου Ζαμάνη, στο Αιγάλεω - *Βαριέμαι* και *Χουρμούζη*.

Κανονικές παραστάσεις είναι αυτές;

Κανονικές παραστάσεις σ' ένα θέατρο που δούλευε σε μια αυλή στο Αιγάλεω. Την πρώτη χρονιά είχα κάνει μια κωμωδία ενός Αργεντίνου, του Τερλέσνικ, το *Βαριέμαι*, πολύ ωραία κωμωδία· είμαι ακόμα στην Πάντειο ενεργός. Κάνω την πρώτη μου συναυλία· Απρίλιος του '76. Γνωρίζω και τον Χατζιδάκι.

Συναυλία; Τι εννοείς;

Συναυλία. Έργα: Γιώργος Σεφέρης, Στέλλα Αρκάδη. Ορχήστρα και συμφοιτητές στο Θέατρο Διονύσια -το Θέατρο Χορν τώρα-, με το σκηνικό της Λαμπέτη απ' το *Δεσποινίς Μαργαρίτα*. Εκεί έρχεται και ο Χατζιδάκις με τον Δημήτρη Λέκκα.

Να γυρίσουμε στην περίοδο που ήσουν στο ραδιόφωνο...

Τότε δουλεύοντας για το ράδιο οι σκηνοθέτες με συστήνουν ο ένας στον άλλον. Με μεσολάβηση Εμιρζά με παίρνουνε και στο Κυριακάτικο. Εκεί έγραφε ο Μανιώτης, ο Παναγιωτόπουλος, ο Παύλος Παύλου και ο Ξανθούλης. Έχουμε κάνει εκπληκτικά πράγματα δηλαδή, ιστορία πολλή, κείμενο-παρλάτες μεγάλες με Καρακατσάνη, με Μπέτυ Βαλάση, γνωρίζω το μισό θέατρο από 'κεί. Είναι μια πολύ ωραία πρώτη εποχή όπου όλα μοιάζουν τρομερά δημιουργικά.

Μεροκάματο;

Βγάζουμε το νοίκι και τα τσιγάρα μας. Ίσα που καταφέρνω να ζω από τη δουλειά και επίσης κατά κάποιον τρόπο επισημοποιείται ότι αυτή θα 'ναι η δουλειά μου. Από το Φάληρο τότε έπαιρνα το πούλμαν της ΕΡΤ, μ' ένα τσουβαλάκι με φλογέρες και τσουμπλέκια τα οποία έβαζα και έπαιζαν οι ηθοποιοί... 8 η ώρα πίναμε καφέ στη Ραδιοφωνία, στην Αγία Παρασκευή, και μ' έβαζε ο Εμιρζάς πάντα 8 -10 να ετοιμάζω τα τραγούδια. Και μετά απ' τις 10 έκανε πρόζες αυτός και έβαζε και τα τραγούδια.

Έγγραφες εκεί;

Όχι, έγγραφα απ' το σπίτι... Έγραφα 18 - 20 τραγούδια τη βδομάδα. Στο σπίτι της Ευγενίας Συριώτη, που με είχε φωνάξει να παίξουμε κάτι τραγούδια του Λόρκα που της αρέσανε για την τηλεοπτική της εκπομπή, γνωρίζω τον Φοίβο Ανωγειανάκη. Και ο Φοίβος με ρωτάει «πού σπουδάζεις;» Του λέω «πουθενά, δεν έχω χρήματα» και μου λέει «αναλαμβάνω τις σπουδές σου». «Μου έχουν πει για μια πολύ καλή δασκάλα και θέλω να πάω εκεί», του απαντώ. Και έτσι πήγα στην Κλέλια.

Άρα, στην Κλέλια πήγες με χορηγία...

Όπου για έναν χρόνο πλήρωνε ο Φοίβος, και, απ' ό,τι έμαθα μετά, η Ευγενία! Η Κλέλια ήταν σπουδαία δασκάλα θεωρητικών. Μου ταξινόμησε τις γνώσεις μου. Μουσική ορθογραφία, να γράφω, να φεύγει το χέρι στις νότες, ακουστικά, πού είναι η νότα, πού είναι το ακόρντο. Ήμωνα τσακάλι, όμως, φίλε. Είχα πολλούς συμμαθητές τότε και γνωστούς. Ο Τάκης Μπουρμάς, ο Αλέξης Βάκης...

Και το σπίτι της πού ήτανε;

Στου Ζωγράφου. Αδελφή της Κλέλιας ήτανε η Πόπη Πετριώλη, μια πολύ γνωστή δασκάλα τραγουδιστών απ' την οποία έχουν περάσει όλοι. Η Ζορμπαλά, ο Καλογιάννης, η Άλκηστις, ο Θανάσης Μωραΐτης... Την οποία γνώριζα από πολύ νωρίτερα, όταν είχα μελοποιήσει τον Λόρκα σε μετάφραση Ανδρέα Αγγελάκη, με τον οποίο ήμαστε φίλοι...

Αυτό πότε γίνεται;

Αυτό είναι το '76, στην πρώτη μου συναυλία.

Ο ποιητής Ανδρέας Αγγελάκης;

Πειραιώτης ποιητής· πάρα πολύ καλός. Και στιχουργός κατά κύριο λόγο του ντουέτου Σπύρος - Λήδα. Αυτή η εποχή μου είναι κρυφή.

Ακριβώς, και έχεις γράψει και το υπέροχο «Δωμάτιο» που το 'χει ερμηνεύσει ο Βλάσσης Μπονάτσος. Εκείνον τον Λόρκα που μελοποιείς τον έχουμε ακούσει μόνο σε συναυλία, ουσιαστικά;

Ναι, μετά τη συναυλία μου στα Διονύσια που έχω παίξει ένα τρίο, «*Ο χορός του φεγγαριού στο Σαντιάγο*», παθαίνω 40 πυρετό και μέσα σ' αυτή την απόλυτη τρέλα -άνοιξη- γράφω αυτά τα δώδεκα τραγούδια.

Τα οποία τα έχεις και παραμένουν ανέκδοτα κατά κάποιον τρόπο.

- Παραμένουν ανέκδοτα. Υπάρχουν ηχογραφημένα από μια ηχογράφιση που είχα κάνει τότε στο σπίτι με τον Σαμσιάρη και την Πομώνη, και αυτή η ηχογράφιση παρέμεινε στα χέρια μου και τα θυμάμαι...

Σκοπεύεις να τα εκδόσεις;

Είναι το αμέσως επόμενο.

Ιππής

Το 1979 είσαι στην Επίδαυρο με τους *Ιππής*.

Πάλι με μεσολάβηση του φίλου Βάτζου με πάνε στον Λαζάνη για να κάνω μουσική διδασκαλία στους *Ιππής*, μαζί με τον Ανδρέα Τσεκούρα. Μουσική Μίκης Θεοδωράκης, άρτι αφιχθείς. Πηγαίνω πολύ στο σπίτι του Μίκη τότε. Με τον Γιώργο Θεοδωράκη στο κάτω στουντιάκι γράφαμε τα ντέμο για την παράσταση. Και γνωρίζω την Γκέιλ Χολστ που παίζει τσέμπαλο στην παράσταση. Είναι η μεγάλη στιγμή του Μίκη. Έρχεται στην Ελλάδα, τον θέλουν όλοι και τον παίρνει το Θέατρο Τέχνης. Η πρώτη σκηνοθεσία του Λαζάνη στην Επίδαυρο.

Ωραία! Και πώς δουλεύει αυτό, τι γίνεται;

- Εντάξει, είμαι σαν την Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων, πάω στο Τέχνης, το οποίο βλέπω από 10 χρονώ· το όνειρο της ζωής μου. Είμαι με τον Μίκη Θεοδωράκη, είμαι στα 20 κάτι...

Ο Κάρολος Κουν παρών σε όλο αυτό;

- Όχι, ο Κάρολος κάνει εκείνη τη χρονιά *Τρωάδες*, με την Παϊζή. Έτσι, μπαίνω στον κόσμο του Θεάτρου Τέχνης, τους γνωρίζω όλους, γινόμαστε φίλοι, δουλεύω σαν το σκυλί, πάω στις 10 το πρωί και φεύγω 10 το βράδυ, γιατί καθόμουνα και βάραγα πιάνα και νταούλια και στου χορού την εκπαίδευση. Κοιμόμουνα στο καμαρίνι του Αρμένη. Και στην Επίδαυρο ο πατέρας μου συναντάει τον Μίκη. Ήταν μαζί στην ΕΠΟΝ Νέας Σμύρνης.

Και τον ξαναβλέπει εκεί;

Ναι, όπως και τον Χατζιδάκι στη συναυλία μου στα Διονύσια, που συναντιούνται στην είσοδο και θυμούνται ότι ήταν μαζί στο Χαϊδάρι... Και αυτό ήταν μια παράξενη μοίρα που με ένωσε με τους δυο τεράστιους...

Στο Χαϊδάρι; Τι εννοείς ήταν μαζί;

- Στρατιώτες. Και τον θυμήθηκε και ο Μάνος και φυσικά και ο Μίκης πολύ περισσότερο, γιατί ήταν Νεοσμυρنيώτες και οι δύο... Ο Μίκης μού είχε πει κάτι μια φορά που τον συνάντησα σε εκπομπή του Σπύρου Παπαδόπουλου. Λέω «Η μάνα μου άκουγε Χατζιδάκι και ο πατέρας μου Θεοδωράκη και τσακωνόντουσαν». Μου λέει «Αυτά τα ζευγάρια κάναν τα καλύτερα παιδιά».
(Γέλια)

Οπότε, Ιππής, Επίδαυρο, βρέχει κιόλας. Πώς είναι;

Μεγάλη στιγμή. Πρέπει να σου πω ότι το Τέχνης τότε δεν είχε και πολύ σπουδαία εκπαίδευση στο μουσικό. Μας πέταξε κάτι παρτιτούρες ο Θεοδωράκης· είχε πολλές δουλειές. Κάθισα στη Βούλα -τότε ακόμα ήμασταν στο νοικιασμένο, είχαμε φύγει απ' το σπίτι μας- νύχτα και με φακό τις καθарόγραψα. Τα 'βγαλα εις πέρας. Είχε έρθει ο κρουστός Σπύρος Λιβιεράτος, με κάτι βαρέλια, η Γκέιλ ήτανε στο τσέμπαλο, ένας φίλος της Μαργαρίτας κιθάρα, ο Γιώργος Θεοδωράκης κάτι κρουστά, εγώ βάραγα κάτι νταούλια... Μια ορχήστρα τρέχα-γύρευε. Α, και ο Γιάννης ο Μπαχ, με τον οποίο έμενα μαζί στο ίδιο δωμάτιο στην Επίδαυρο, που έπαιζε τούμπα. Η σιγουριά μου ήταν ο Γιάννης, κι αυτός ήρθε για μεροκάματο. Τέλος πάντων, τα καταφέραμε. Μου λέει ο Λαζάνης: «Πρέπει να μπεις στην παράσταση». Λέω «Τι να σας πω;» Ο Θεοδωράκης το ίδιο: «Μπες, μπες να το σώσουμε!» Λέω «Τα γυαλιά μου να μη βγάλω». «Χα, χα» γέλαγε ο Μίκης... «Θα 'χουμε έναν Διόνυσο με γυαλιά». Τέλος πάντων, μου φτιάξανε ένα ρούχο κι ένα στεφάνι και εφευρίσκω, ο θεατρίνος εαυτός μου μάλλον, έναν τρόπο να τους διευθύνω χωρίς να φαίνεται. Ξέρω το έργο νερό, βάζω κάτι κουδούνια στα πόδια μου για να τους δίνω τον ρυθμό απ' τις ατάκες... Και μου αλλάζουν τις ατάκες όλες, γιατί βγαίνουν τρεισήμισι ώρες, την τελευταία νύχτα. Κάθονται ο Λαζάνης με τον Σκούρτη και κόβουνε. Έχει μελοποιήσει ο Μίκης μέχρι τα εξώφυλλα· όπου υπάρχει χορός τραγουδάει. Και εντάξει, πήγε καλά, έριξε μια μπόρα, πήγαν να καταστραφούν... γέμισε η ορχήστρα νερά. Εκεί είδα αυτό που λένε το σύνολο, τη λύσσα. Ένας κόσμος με τις σανίδες άδειαζαν την ορχήστρα, έφερε ο Διονύσης Φωτόπουλος κάτι χώματα, κάτι στάχνα. Πάντος, θρίαμβος! Την επόμενη χρονιά το παίζανε στο Ηρώδειο, όπου πια ο Μίκης το ηχογράφησε μετά στην Πάνιβαρ.

Σκουριασμένα χείλια

Τα Χριστούγεννα του 1981 έχουμε τα Σκουριασμένα χείλια.

Κατ' αρχάς, γνωρίζω το 1978 τον παραγωγό Τάκη Μακράκη σε μια εκδήλωση του Γ' Προγράμματος όπου παίζουμε νέοι συνθέτες. Μαραγκόπουλος, Πλάτωνος, εγώ με τον Χρήστο Καρακώστα, ο Δημήτρης Λέκκας και άλλοι. Δεν με είχε στα υπ' όψιν ο Μακράκης, απλώς επειδή ήμουν πολύ κουλ και πήγα να συνοδεύσω, ήθελα να κάνω ένα δοκιμαστικό του Καρακώστα, και πήγα ευχαρίστως να βοηθήσω τον φίλο μου, με τον οποίο και ήμασταν συμφοιτητές στην Πάντειο.

Ήταν κι αυτός στην πρώτη ομάδα, αλλά και ο Θανάσης Μωραΐτης. Γίνεται η συναυλία του Γ' Προγράμματος. Στο Δημοτικό Θέατρο του Πειραιά. Εκεί πρωτακούσαμε και τη Μελισσάνθη -απ' τον Χατζιδάκι με τη Φαραντούρη-ολόκληρη.

Εσύ τι παίζεις εκεί;

Εκεί παίζω τρία τραγούδια. Ήδη ένα της Λίνας...

Έχει αρχίσει και γράφει κι εκείνη παράλληλα;

Βεβαίως. Έχουμε ένα μπλοκάκι που δίνουμε ο ένας στον άλλον. Γράφει ο ένας στον άλλον. Γινόμαστε κολλητοί. Το «Η μάνα μου τρελαίνεται τα βράδια», που φέτος είχα στην παράσταση, είναι τραγούδι απ' τα πρώτα που γράφτηκαν. Τότε γινόταν το εξής: στο σπίτι μου στο Φάληρο μαζευότανε κόσμος πολλές φορές τα Σάββατα και τους έπαιζα. Ο Μακράκης με τσιμπάει τότε, βλέπει ότι είμαι πάρα πολύ ταπεινός. Ε, στην τέταρτη-πέμπτη φορά άρχισε να έρχεται σπίτι μεσημέρια για καφέ και Κυριακές και μου 'φερνε στίχους του Τριπολίτη. Η γενική εικόνα: φτώχεια, αλλά και χαρά. Και κάτι που μ' ακολούθησε σε όλη τη ζωή, απ' ό,τι καταλαβαίνω πια: ήξερα σιωπηλά μέσα μου ότι θα βγω. Έγραψα γύρω στα σαράντα τραγούδια τότε. Παραπάνω απ' όσα μπήκαν τελικά στα *Σκουριασμένα χείλια*.

Τα οποία παίζεις ήδη σε ένα μπαρ που μαζεύεστε;

Είναι το Μπαρ 12, στην Αθανασίου Διάκου, στου Μακρυγιάννη, όπου εκεί γνωρίζω τον Σπανό. Νομίζω ο Λετονός με πρωτοπήγε. Καθόταν ο Σπανός, και μου λέει «κάτσε κι εσύ μικρέ».

Πότε έρχεται η Μοσχολιού σπίτι σου;

Αφού με φόρτωνε ο Μακράκης, γράψε-γράψε, μου φέρνει και τη Μοσχολιού.

Πώς τη θυμάσαι την πρώτη φορά;

Όμορφη. Μ' ένα τσίτι ωραίο! Με ένα φουστάνι καρό κόκκινο. Καλοκαίρι.

Πώς νιώθεις που μπαίνει σπίτι σου η Βίκυ;

Τα πρώτα μου χαρτζιλίκια πήγαιναν στη Μοσχολιού. Εμένα ήταν επιλογή μου η Βίκυ Μοσχολιού. Ο θεός μού 'φερε αυτό που πρέπει. Της έπαιξα το «Κόκκινο κουμπί» πρώτο. Μου 'λεγε «αργά να τα καταλαβαίνω». Τσιμπάει, της αρέσουνε, τα παίρνει σε μια κασέτα. Με πάνε στο σπίτι του Πατσιφά ένα καλοκαίρι να τα παίζω. Λίγο το τρακ, λίγο δεν τα παίζω καλά, λίγο ο Πατσιφάς με κομπλάρει, με απορρίπτουν. Μου λέει ο Μακράκης «κάτσε και γράψ' τα στην κασέτα, καθαρά». Μετά από κάνα τρίμηνο-τετράμηνο τα πάει στον Πατσιφά με ψευδώνυμο («Χαλκίδης»).

Δεν τα θυμόταν τα τραγούδια καθόλου ο Πατσιφάς;

Όχι. Και λέει ο Πατσιφάς τότε «φέρ' τον να του κάνουμε συμβόλαιο». Του λέει ο Μακράκης «είναι του Κραουνάκη». Με παίρνει τηλέφωνο ο Πατσιφάς: «Πήγες και τ' άλλαξες», μου λέει, «Σ' έβαλε ο Χατζιδάκις και τ' άλλαξες». Μίλαγε συχνά ο Χατζιδάκις για μένα εκεί, φαίνεται. Εγώ με τον Χατζιδάκι μετά τη γνωριμία μας του 'στελνα πάντα ό,τι «επίτευγμα» είχα, είτε προσκλήσεις είτε...

Πώς ένιωσες; Πώς θυμάσαι το πρώτο άγγιγμα όταν κυκλοφόρησε ο δίσκος;
Έγινε χαμός! Παρότι στο εξώφυλλο δεν υπήρχε το όνομά μου. Έγραφε *Σκουριασμένα χείλια, Βίκυ Μοσχολιού*. Έκλαιγα. Πήρα τον Πατσιφά. «Αν είναι», μου λέει, «να σε μάθουν, θα σε μάθουν σε ένα τέταρτο». Έγινε χαμός. Τα βουτάνε, γράφονται κατεβατά...

Θυμάσαι μια κριτική που σε συγκίνησε πολύ;
Του Ξανθούλη στην *Ελευθεροτυπία*. Είπε: «Το καινούργιο ερωτικό ευαγγέλιο από έναν πιτσιρίκο».

Μέσα υπάρχει και το πρώτο τραγούδι της Λίνας. Θες να πεις γι' αυτό;
Είναι το αποκρυστάλλωμα της παντειακής παρέας... Ε, κοίταξε, εκείνη την ώρα άνοιξε την καρδιά του ο κόσμος. Και καμαρώνω γιατί με τα χρόνια νιώθω ότι έμεινε αυτός ο δίσκος. Μην κοιτάς που δεν τα πολυπαίζω, γιατί ποιος θα τα πει; Αυτά μείνανε αιώνια με την ερμηνεία αυτής της γυναίκας. Ούτε η ίδια δεν τα 'λεγε στα κέντρα.

Μετά ακολουθεί το Σαριμπίνταμ (1982) με τη Χριστιάννα.
Ο Μανιώτης μού είπε μια φράση: «Κάν' το, γιατί μετά την επιτυχία θα σε εξαφανίσουνε. Να 'σαι παρών».

Γιώργος Μαρίνος

Εκείνη την περίοδο γνωρίζεις τον Γιώργο Μαρίνο.
Εκεί στη ζωή μου έρχεται ο Γιώργος ο Μαρίνος. Με πάει η Λιλάντα Λυκιαρδοπούλου στη Μέδουσα σε μια πρόβα και γινόμαστε κο-λλη-τοί. Κάνω τότε δύο ή τρία προγράμματα για τον Γιώργο, τα οποία τα σπάνε...

Ποιο είναι το κορυφαίο;
Την πρώτη του 'γραφα κάποια τραγούδια, έκανε το *Μόνο Άνδρες*, κάναμε και έναν δίσκο κακήν-κακώς. Κάτι ωραία τραγούδια, παρ' όλα αυτά...

Είναι και μ' έναν τρόπο ένας gay υπαινιγμός στον στίχο.
- Είναι. Τελείως gay δίσκος.

Και είναι ταυτόχρονα περίπου με το *Κέντρο διερχομένων*, του Μαμαγκάκη. Δηλαδή του Μαμαγκάκη είναι το 1981 και 1983 είναι αυτός. Μέσα σε μια διετία έχουμε δύο σοβαρές καταθέσεις τέτοιου κλίματος. Το πρόγραμμα στη *Μέδουσα*;

Το πρόγραμμα αυτό στη *Μέδουσα* δεν πήγε καλά. Και τον άλλο χρόνο με πάει ένα ταξίδι ο Γιώργος στο Λονδίνο και βλέπουμε μιούζικαλ κάργα και του κάνω την επόμενη χρονιά *Τον αστερισμό της Μέδουσας*, δηλαδή ουσιαστικά ένα μονόπρακτο μιούζικαλ πάνω του.

Είναι όλο δικό σου;

Όχι, το στήσαμε στη *Μέδουσα* μαζί με έξι παιδιά κι ο Γιώργος. Δύσκολο πολύ για την εποχή. Αριστουργήματα γραφήκαν τότε. Και η Λίνα τότε. Σκάρλετ Ο' Χάρα, Παιδικά Παιχνίδια, Σεξ. Δηλαδή, είναι ένα πρόγραμμα σταθμός. Τα σπάει το σόου αυτό. Εκεί αρχίζει σιγά-σιγά, ενώ με την Άλκηστη γνωριζόμαστε από πιο παλιά και επωάζεται το *Κυκλοφορώ*, αφού προηγείται το *Κανονικά* με τη Γαλάνη. Δηλαδή η φιλία της Λίνας με τη Δήμητρα. Με καλεί η Δήμητρα να γράψω δυο τραγούδια. Της λέω εκείνη την ώρα θρασύτατα «εγώ δεν κάνω συμμετοχές, κάνω ολόκληρους δίσκους». Και η Δήμητρα με πολύ απλό τρόπο είπε «ωραία, ας κάνουμε, λοιπόν, έναν ολόκληρο δίσκο». Και κάναμε το *Κανονικά* όπου, προς τιμήν της, δεν θα το ξεχάσω αυτό, η Γαλάνη είχε βάλει τ' όνομά της τρίτο.

Τι θυμάσαι απ' αυτόν το δίσκο;

Είναι μια εποχή που είμαι στο στουντιάκι του Πάνου Δράκου, στη Φιλοθέη, και το γράφουμε εκεί και ταυτόχρονα στο ίδιο στουντιάκι σε άλλον χώρο γράφω τον *Κοριό*. Και εκείνες οι δύο χρονιές είναι και Θέατρο Καισαριανής και Θέατρο Βέμπο.

Είναι μουσική πάνω στον *Κοριό* του Μαγιακόφσκι;

Ναι, σκηνοθεσία Νίκος Χαραλάμπους.

Σε αυτόν τον δίσκο ποιοι είναι οι ερμηνευτές;

Το Θέατρο Καισαριανής.

Όταν λες Βέμπο;

- Εκεί κάνω μουσική για το «Του ΠΑΣΟΚ τους τον χαβά», δηλαδή μπαίνω στο θέατρο. Είναι Λάκης - Ξανθούλης, θιασάρα... Χρυσούλα Διαβάτη, Βαλαβανίδης, Βέρα Κρούσκα, Παντελής Βούλγαρης. Βγάζω για πρώτη φορά στη ζωή μου χρήματα. Κάνω, παράλληλα, πολύ ωραία πράγματα στο Θέατρο Καισαριανής.

Πες μας γι' αυτό. Είναι κι ο Σωτήρης Χατζάκης εκεί. Κατ' αρχάς, πού ήταν το Θέατρο Καισαριανής;

Ήτανε στη Βρυούλων, ένα παλιό, σαν υδραγωγείο, και ήτανε ένα τόσο δα πραγματάκι που είχανε μπει μέσα σαν κατάληψη. Εκατό θεσούλες. Και εκεί

σκηνοθέτησε και ο Μαρίνος ένα θέαμα Valentine, όπου είχε γράψει ο Χατζάκης εξαιρετικούς στίχους.

Εξ αδιαιρέτου

Το 1984 έχουμε το *Εξ αδιαιρέτου*. Ποιος έχει την ιδέα ένας παλιός κι ένας νέος συνθέτης (σ.σ. Δερβενιώτης – Κραουνάκης) να γράψουν για τον Μητσιά;

Ο Μακράκης. Εγώ γούσταρα πάρα πολύ, με σεβασμό στους δύο μεγάλους (Δερβενιώτη - Βίρβο) και του πα «φέρ' τα μου να τ' ακούσω και μετά θα γράψω εγώ». Ήθελα να καταλαβαίνω πού μπαίνω. Μου έφερε πρώτα τέσσερα-πέντε και τ' άκουσα και έτσι το κάναμε. Και το «Ποτέ», έγραψα τη μελωδία και το έδωσα στη Λίνα.

Πώς είναι ο Μητσιάς στο «Ποτέ»;

Το λέει καταπληκτικά! Είναι σωστός ντελάλης. Ούτε μελό· τίποτα. Το 'χει πει σαν άγγελος. Γιατί είναι το τραγούδι ενός αγγέλου.

Τι εννοείς;

- Τι λέει; Δεν θα ξαναενσαρκωθώ. Θα γυρνάω σαν σκιά από 'δώ κι από 'κεί. Είναι συνταρακτικό. Τη θυμάμαι την εισαγωγή αυτή να έρχεται απ' όλες τις μεριές των ραδιοφώνων. Από παντού. Α, μας τον δώσανε τον χρυσό έναν χρόνο μετά απ' το *Κυκλοφορώ*.

Κυκλοφορώ κι οπλοφορώ

Και επωάζεται το *Κυκλοφορώ*, πια...

Γράφουμε τραγούδια με τη Λίνα συνέχεια. Κάτι λέγαμε τότε να γίνει με τον Λιδάκη.

Και πώς γίνεται η σύνδεση με την Άλκηστη;

Δεν ξέρω πώς έγινε. Ξαφνικά. Είχε κάνει η Άλκηστη την *Εξοδο κινδύνου* με τον Σπανό.

Ποιο είναι το σημείο αυτό που σας ενοποιεί;

Ο Καραγιάννης. Polygram. Ο παραγωγός της. Και φίλος μας. Καλό παιδί. Αυτός κάνει το «κονέ».

Πάμε στο *Κυκλοφορώ*, λοιπόν, 1985. Τώρα μιλάμε για τη στιγμή τη μεγάλη.

Η Άλκηστη, όπως πάντα, είναι κάπου κάθε χειμώνα, κλείνει μια δουλειά για να 'χει μεροκάματο, μάχιμη, δραστήρια, οργανώνει τα θέματά της, έχει κάνει την *Εξοδο κινδύνου*, την παίζει ο κόσμος παντού, την αγαπάνε τα ραδιόφωνα και με

μια ευτυχία, αλλά σαν να το ξέραμε... Με τη Λίνα να μαγειρεύει αυτά τ' αριστουργήματα και 'γώ να γράφω συνέχεια... Καλοκαιράκι, όλο το '85 έτσι τσούλησε.

Πότε γράφονται αυτά τα τραγούδια;

Από τον Οκτώβριο του '84 μέχρι τον Ιούνιο του '85 που μπήκαμε στο στούντιο. Γιατί το τελευταίο που γράψαμε με τη Λίνα ήταν οι «Τρεις αγγέλοι», αρχές καλοκαιριού. Μας λείπει ένα τραγούδι ακόμα, κάτι για την έναρξη του δίσκου ας πούμε, και γράψαμε αυτό. Αυτό που μπορώ να θυμηθώ είναι πως είχαμε τρομερή συνείδηση ότι λέμε κάτι στους ανθρώπους! Μας απασχολούσε αυτή η φράση. Αυτό το λέγαμε συχνά «Τι τους λέμε τώρα;». Καταλαβαίναμε ότι πρέπει να φύγει από πάνω μας ένα σήμα που να πει κάτι στην κοινωνία.

Τι σήμα εξέπεμψε το *Κυκλοφορώ*;

Τότε ήταν που είχανε βγει πιστόλια. Μαθαίναμε ότι τον τάδε τον πιάσανε με όπλα, ο άλλος οπλοφορεί...

Τι σήμα έστειλε, τελικά;

Αυτοάμυνα.

Τι εννοείς; Δεν το χεις πει αυτό ποτέ.

Αμυνθείτε...

Σε τι; Τι ερχόταν τότε;

Ερχότανε όλο το μετά.

Το '90ς;

Ναι.

Δεν είναι ένας ερωτικός δίσκος; Έχει μια στάση μέσα;

Έχει μια στάση. Υπάρχει ένα παράπονο. Το γράφουμε κάπου: ο δίσκος έγινε από ένα παράπονο, ότι δεν θα τ' αξιωθείς.

Αυτό που επιζητάς; Δεν είναι σε καθεστώς ανεκπλήρωτου έρωτα αυτό όλο;

Δεν θα το 'λεγα. Το αντίθετο. Κοίταξε, εγώ με τα *Σκουριασμένα χείλια* είχα ξεμπλοκάρει το ερωτικό στοιχείο πολύ δυνατά. Δηλαδή έδωσα γλώσσα. Μου 'χουν πει άνθρωποι ότι έκαναν παιδιά εξαιτίας αυτού του δίσκου. Το *Κυκλοφορώ* εξέπεμψε ένα σήμα αυτοάμυνας... Κρατήστε το συναίσθημα ψηλά, πριν σας το καταρρίψουνε. Γιατί έρχεται, καλπάζει το άλλο.

Η «Σωτηρία της ψυχής», ας πούμε. Είχα πει θυμάμαι σε μια φίλη «μη το κοροϊδεύεις, γιατί σε λίγα χρόνια θα το χρειαστείς».

Είναι ένα θρησκευτικό τραγούδι; Έχει μια ανησυχία μεταφυσική;

- Αυτό που λες με συγκινεί. Βέβαια, αυτό που ακόμα και τώρα επαναλαμβάνω είναι το «Και δεν πειράζει που τόσο νωρίς θα κοιτάμε χωρίς να γυρεύουμε κάτι».

Τι εννοείς;

- Ότι εκείνη την ώρα συγχωρεί κανείς την πιθανότητα του να μην αντέξει κιόλας.

Να μην αντέξει το αίσθημα;

Να μην αντέξει το μετέπειτά του. «Της σιγουριάς τα υλικά...» Πιστεύω ότι εκεί η Λίνα απ' τη βαθιά της αγάπη για το τραγούδι πήρε τον λόγο και τον πήγε ένα βήμα πιο μπροστά.

Υπάρχουν ορισμένα παράξενα τραγούδια σ' αυτόν τον δίσκο... Που έχει σημασία να τα θυμηθείς και να τ' ανακαλέσεις μέσα σου, σαν μνήμη. Οι «Αγγέλοι»!

Ακούμε όλον τον δίσκο, όλα τα ντέμο στο σπίτι στο Φάληρο. Αρχές καλοκαιριού, ωραίος καιρός... Ήταν ωραίο αυτό το σπίτι γιατί είχε αυλίτσα με δέντρα και πίναμε και τα καφεδάκια μας έξω στο φερ φορτζέ. Κι όπως τ' ακούμε της λέω «δε λείπει κάτι;» Πολύ ψάξιμο για τον ήχο, πώς το παλιό αίσθημα θα 'ρθει να γίνει φρέσκο...

Έχει παράξενα τραγούδια μέσα. Όπως η «Μαλάμω».

Μου το έδωσε ο Χατζηδουλής. Μου 'δωσε τριάντα στίχους της Ευτυχίας Παπαγιαννοπούλου και μου λέει «πάρε όποιο θες». Ο Σπύρος Παναγιωτόπουλος, που ήταν πολύ δυνατός στα ντραμς, ψάχτηκε πολύ πώς θα παιχτούν οι ρούμπες και οι σάμπες. Επίσης, πρέπει να σου πω κάτι. Μουσικά μιλάμε τώρα, ότι η επιτυχία του Άδωνη, αυτή η σάμπα, η ωραία σάμπα η καινούργια, προετοίμασε για τα μετέπειτα, για τα λάτιν κ.λ.π...

Είναι ένας δίσκος που γράφτηκε σε καθεστώς χαράς;

Εκδρομή, εκδρομή. Με πίστη, όμως, πολλή. Ψαχνόμουν πολύ για τον ήχο, δηλαδή δεν ήθελα να είναι ένας παλαιωμένος ήχος, συνήθης. Ήθελα πολύ να έχουν αισθήματα τα πράγματα. Και αέρα. Σ' αυτό με βοήθησε πολύ τότε ο Πάνος Δράκος· ήτανε σαν άγγελος. Δηλαδή, να πάμε αντισυμβατικά. Και έχουν γίνει πολύ ωραία πράγματα, μπήκαν οι μπαγλαμάδες σε σωστή θέση, το κοντραμπάσο που έχουμε να τ' ακούσουμε πολύ καιρό...

Πώς το εισπράττει αυτό ο δημιουργός;

Κοίταξε, εγώ πάντα όταν έβγαιναν οι δίσκοι μέχρι τότε είχα μια αναισθησία· δεν είχα αγωνία πώς θα πάνε. Ήταν σαν να το περίμενε ο κόσμος αυτό το πράγμα. Ήταν ο ήχος της στιγμής του. Κάτι ήρθε στ' αυτιά του που του θύμιζε τα παλιά καλά, με μια φρέσκια τραγουδίστρια την οποία την είχανε αγαπήσει, αλλά εδώ ήταν άλλη. Μ' έναν καινούργιο λόγο και με μουσικές που τους έδιναν το δικαίωμα να τραγουδήσουν.

Σκάει το *Κυκλοφορώ*. Κόλαση. Εγώ έχω ξεκινήσει εκπομπές στον 984. Κάθε Σάββατο τα σπάρω με τη Γιάνκα Αβαγιανού με την εκπομπή «Στην τούρλα του Σαββάτου».

Στρατευμένος πού, εσύ;

- Στην Αριστερά πάντα. Βρίζουμε πολύ ΠΑΣΟΚ τότε. Είναι κ' η μικρότερη αδελφή μου η Δέσποινα μαζί και κάνει μουσική επιμέλεια. Τότε έχουμε *Μαμά γερνάω*. *Δον Ζουάν* στην Καλαμάτα σε σκηνοθεσία Ανδρέα Βουτσινά.

Ανδρέας Βουτσινάς

Είναι η πρώτη συνεργασία με τον Βουτσινά;

- Όχι, ο Βουτσινάς ήδη είναι στα θεάματά μας, έχουμε κάνει *1^η*, *2^η* *Λεωφόρο* και *Λυσιστράτη* με Λαζόπουλο.

Πάμε λίγο στη *Λεωφόρο*, γιατί αυτή αλλάζει τη νύχτα. Θεατροποιεί το θέαμα. Ποιανού είναι η ιδέα; Είναι σύμπραξη;

- Έχω λυσσαξεί! Δεν θέλω να πάμε στα μαγαζιά. Κάνει ένα πρόγραμμα η Άλκηστη με τον Πάριο στη Θεσσαλονίκη· πάμε όλοι σούμπιτοι... Δε 'φχαριστιέμαι. Περιέργως, παίζει πάντα η Θεσσαλονίκη έναν αποφασιστικότερο λόγο για το επόμενο βήμα. Και λέω στη Λίνα «πρέπει κάτι να κάνουμε»... Αρχίζουμε να ψαχνόμαστε, σκάει και το τραγούδι της Ελευθερίας τότε, συζητάμε με ποιους να πάμε...

Τι εννοείς το τραγούδι της Ελευθερίας;

- Η «Ακτή», του Σπανουδάκη. Εκεί έρχεται και είναι ένα καλό στοιχείο, μια τραγουδίστρια που την ήξερα καλά, και η Λίνα κι εγώ, μας άρεσε, ήτανε στην ώρα να αποσπαστεί κι αυτή απ' την *Οπισθοδρομική*. Μιλώ στον Βουτσινά, είχε προηγηθεί η *Λυσιστράτη*, χαμός, καλοκαίρι '86. Δεν το 'χω ξαναζήσει στο θέατρο αυτό ποτέ. Εκεί γνωρίζω τον Ανδρέα και μαγεύομαι. Του λέω ότι θέλουμε να κάνουμε κάτι που να μην είναι αυτό που είναι... «Θες να μπεις στο παιχνίδι;» του λέω. Εκείνη τη χρονιά, δε, κάνει τρία-τέσσερα έργα στην Αθήνα. Του γράφω κι εγώ κάτι. Τη μουσική για το έργο *Επικίνδυνη ισορροπία*. Με αυτό ανοίγει η Νόνικα Γαληνέα το Θέατρο Ιλίσια.

Φτιάχνει το μαγαζί ο Παντελιδάκης, πάρα πολύ ωραίο, με το τίποτα. Και κάτι γίνεται, κι αυτός με τον οποίο μας βάλανε να μιλάμε πάει φυλακή στο Λονδίνο, για χρέη στο... Δημόσιο! Ένας Κύπριος ήτανε, και μένουμε με τον Κρεμμύδα, ο οποίος ήτανε αυτός που είχε πριν το Lido· κουμπάρος της Άντζελας. Δηλαδή με έναν άνθρωπο που δε φανταζόμασταν ποτέ ότι θα συνεργαστούμε, και κάνουμε πρόβες στο νυν Teatro (στις Τζιτζιφιές). Και μένουμε χωρίς επιχειρηματία. Συνεννοούμαι με την Άλκηστη και λέμε «Δε θα τους πούμε τίποτα. Ξεκινάμε και ο θεός βοηθός».

Λεωφόρος Α' είναι αυτό, έτσι;

- Λεωφόρος Α'. Πολύ καλά παιδιά αυτή η οικογένεια, του Κρεμμύδα. Πολύ καλά παιδιά. Δηλαδή, στην επιτυχία ήταν ειλικρινής και μου είπε «δεν έχω ξαναδεί εγώ αυτόν τον κόσμο στα μαγαζιά μου...»

Ποιοι είναι οι τραγουδιστές;

- Ελευθερία, Άλκηστη, Γανωτής. Και τα τρία παιδιά, ο Μάνος Στελάκης, ο Γιώργος Ψυχογιός και ο Ευριπίδης Αποστολίδης. Έχει κάνει ο Βουτσινάς ένα εκπληκτικό σχέδιο: τρεις περιστρεφόμενες καρέκλες, σε τρία παντ επάνω, και τρία αγγελούδια στα πόδια τους. Παντελιδάκης σκηνικά. Χαλάει ο κόσμος και η *Λεωφόρος Β'* γίνεται στη Θεσσαλονίκη, τον επόμενο χρόνο στο Chorus, ένα πορνό σινεμά στην Αγγελάκη που γίνεται μαγαζί.

Αποτιμώντας την ιστορία, τι είναι ο Βουτσινάς για σένα;

Ο Βουτσινάς ήταν η προσωπικότητα που ουσιαστικά μας έδωσε τη συνταγή να φτιάχνουμε έργο απ' τα τραγούδια. Εγώ κρατούσα όλες τις σημειώσεις γιατί ο Ανδρέας έκανε μπρέιν στόρμινγκ και μετά βαριότανε να τα επαναλάβει αυτά που του 'ρχοτανε να πει. Αλλά όταν τα 'λεγε την πρώτη φορά... ήτανε κόσμος. Πολύ σοβαρός σκηνοθέτης, Δηλαδή, για μένα ο Ανδρέας για το θέατρο ήτανε ο μεγάλος μου δάσκαλος. Δεν ήξερα τι παίρνω εκείνη την ώρα, όταν έκανα τη Σπείρα κατάλαβα τι έχω πάρει απ' τον Βουτσινά. Και όταν ήρθε πια σε παράσταση της Σπείρας, μου είπε «το γράμμα είχε παραλήπτη».

Αφού κάνουμε την κουβέντα για τον Ανδρέα... Ποιοι είναι οι δάσκαλοί σου;

Χατζιδάκις, Κουν, από μελέτη πάνω τους. Το λαϊκό τραγούδι γενικά με προεξάρχοντες Ζαμπέτα, Χιώτη. Τα τραγούδια του Αττίκ, ο Μπιθικώτσης... μελέτη, ήχος... ήχος. Πολλές φορές γράφοντας ένα τραγούδι έβαζα μπροστά μου τον Μπιθικώτση ή την Μπέλλου. Σκεφτόμουνα, τα τσέκαρα με τις φωνές τους για να δω αν αντέχουνε. Ο Μαρίνος παρατηρώντας τον, ο Κώστας Ρηγόπουλος. Μεγάλος ηθοποιός! Παρατηρώντας τον Ρηγόπουλο, έμαθα πώς χαλαρώνει κανείς στη σκηνή.

Μελέταγα πολύ τις ηχογραφήσεις του Ντιουκ Έλιγκτον με τον Λούις Άρμστρονγκ και την Έλα Φιτζέραλντ. Δηλαδή μελέταγα πώς οι άνθρωποι διασκευάζουν τα τραγούδια τους. Και στο παραπέρα, όταν μπήκα πια στους ρόλους, Ντάριο Φο και Τσάρλι Τσάπλιν. Και πάντα Θύμιος Καρακατσάνης· ένας ηθοποιός κορυφαίος· σχεδόν «μέντιουμ».

Μαμά γερνάω

1988 και έχουμε το *Μαμά Γερνάω*.

Γυρίζουμε ένα τηλεοπτικό με τον Παπαστεφάνου για τη ζωή του Λεό Ραπίτη, με την Τάνια στο Μεγάλο Πεύκο. Είναι 9 Απριλίου, τα γενέθλιά της. Εκείνη την ημέρα τής υποσχέθηκα ότι θα της κάνουμε έναν δίσκο και έγινε το *Μαμά γερνάω*, το οποίο γεννήθηκε στο σπίτι του Καλαμακίου, με τη Λίνα σε πολύ υψηλές στάθμες και με μια αγωνία και με πανικό γιατί είχα και πολλές συγκρούσεις με τον εαυτό μου για το πώς θα πάω παρακάτω και πώς θα ψαχτώ. Μπορώ να πω περνούσα τότε μια κρίση ταυτότητας.

Τι είναι το *Μαμά γερνάω*; Είναι εσωστρέφεια, παρ' όλα αυτά;

Ίσα-ίσα, πιστεύω ότι είναι πολύ σωστή στιγμή ενηλικίωσης. Γιατί στο *Κυκλοφορώ* ήμασταν ακόμα εφηβεία. Και 'κεί δούλεψα τρομερά πολύ τις ορχήστρες, ψάχτηκα πολύ ποιους μουσικούς θα φωνάξω· υπάρχουνε παιξίματα εξαιρετικά. Και η Τάνια ολόψυχα σε όλο αυτό μέσα, και η Λίνα. Ήταν σαν ένα μαργαριτάρι που ήρθε μέσα από ένα μεγάλο σκοτάδι. Έτσι ένιωσα. Ξέρεις, πάντα όταν μπαίνεις στα τραγούδια να γεννήσεις, αναγκαστικά, θέλεις δε θέλεις, μπαίνεις σε μια μεταφυσική.

Μακεδόνας και *Μήδεια*

Τι έρχεται μετά;

Ψάχνομαι να βρω έναν λαϊκό τραγουδιστή. Με έχει φωνάξει η Λυκιαρδοπούλου σε ένα Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, στην επιτροπή. Ένα παιδί παίρνει ένα βραβείο και μας πάνε σε κάτι μπουζούκια, στη Νεάπολη. Βρίσκω εκεί τη Σοφία Χρήστου, γνωστή μου από τον Μαρίνο. Μου λέει «κάτσε αργά γιατί έχουμε έναν πιτσιρικά που θα πάθεις πλάκα». Και βγαίνει ο Κωστάκης (σ.σ. Μακεδόνας) 3 η ώρα το πρωί...

Με το όνομα;

- Πάκας... Και λέει το «Ήλιε μου σε παρακαλώ», του Λοΐζου, και παθαίνω πλάκα. «Έλα 'δώ. Πώς σε λένε;» κ.λ.π. Κατεβαίνω στη Sony, είχα υπογράψει εγώ τότε με τη Sony. Και του κλείνει συμβόλαιο ο Μακράκης.

Ποιος τον βαφτίζει Μακεδόνα;

- Η Λίνα. Ψαχνόμαστε μέρες τι θα του δώσουμε. Είχαμε έναν ηχολήπτη τότε, μας νοίκιαζε μηχανήματα, τον Δημήτρη Μακεδόνα, και κάνουμε το ωραιότατο *Δεν έχω ιδέα*. Τις βάζουμε όλες εκεί, και τη Βίκυ (σ.σ. Μοσχολιού), και την Αλίκη (σ.σ. Βουγιουκλάκη)...

Η *Μήδεια*;

-Είναι την επόμενη χρονιά, 1990. Κάνω την παράσταση. Θέατρο Δάσους, Ανδρέας Βουτσινάς... Κάνουμε και τον δευτερο δίσκο, της Άλκηστης παραγωγή, το... μετά το *Κυκλοφορώ*, που έκανε τέσσερα-πέντε σουξέ κι αυτό. Το *Δικαίωμα*. Κι έρχεται

το Θέατρο Δάσους. Μήδεια. Βουτσινάς με Λυδία Φωτοπούλου, Νίκο Σεργιανόπουλο.

Τη μουσική πώς τη γράφεις;

Είναι από τις λίγες φορές που το κείμενο (σ.σ. μετάφραση Γιώργου Χειμωνά) «διώχνει» τη νότα μόνο του. Φεύγει το χέρι στο χαρτί και πάω και διδάσκω. Αυτή είναι η δουλειά. Η μετάφραση είναι ο νικητής. Δηλαδή, αυτή με σπρώχνει. Οδηγούμαι και εννοηστρώνω με τέσσερα όργανα για λόγους οικονομίας, αλλά με ηλεκτρισμό. Είχα πολύ καλούς μουσικούς και έγινε πολύ ενδιαφέρον το άκουσμα. Με τη Βιτάλη τελείωναν τα συμβόλαιά μας τότε απ' τη Sony και ήταν ένας ωραίος τρόπος· μας έδωσε ο Μπουρμάς τον έναν στον άλλον.

Τ' ακούει ο Χειμωνάς;

Τρελάθηκε. Με πήρε Χριστούγεννα τηλέφωνο: «Μου 'κανες μεγάλο δώρο. Είναι δύναμη της φύσεως η κοπέλα!»

Πώς την θυμάσαι την Ελένη στον δίσκο αυτόν;

Σκοτεινή, αλλά αποφασισμένη. Της λέω «θες να κάνουμε πρόβα;». Μου λέει «όχι, γιατί θα τα σκέφτομαι».

Το 1992 έρχεται το *Μόνο μια φορά*. Συστήνεις τον Μακεδόνα συνολικά πια...

Ναι, αυτός είναι κι ο στόχος. Κι ο στόχος, κι ένα τραγούδι που έμεινε. Ήταν τότε που έλεγε ο Μητροπάνος: «Άμα θέλετε καλά χασάπικα πηγαίνετε στον Κραουνάκη».

Το *Ανθρώπων έργα*;

- Πάμε να κάνουμε έναν καινούργιο δίσκο στην Άλκηστη. Έρχεται από τσιγγάνικα με Μπρέγκοβιτς, από μεγάλες επιτυχίες. Έχουμε κάνει τρία λάιβ νομίζω. Το *Ανθρώπων έργα*, όμως, είναι πολύ διαφορετικό από το *Κυκλοφορώ*. Θα έλεγα ότι με το *Ανθρώπων έργα* η Λίνα συστήνει το δράμα του αστικού πλαισίου. Δηλαδή είναι πολύ σοβαρό το πώς επισημαίνει τις παθογένειες της ευζωίας.

Σπείρα - Σπείρα

Πώς ξεκινάει η ιδέα της Σπείρα - Σπείρα;

Από τα σεμινάρια της Σοφίας Σπυράτου στο Θέατρο Ροές. Έχω τσακιστεί από την εμπειρία στο ΔΗΠΕΘΕ Καβάλας ως καλλιτεχνικός διευθυντής. Έχω φύγει στους έξι μήνες, έχοντας κάνει μια σπουδαία δουλειά με τον Μαστοράκη εκεί· τον *Πλούτο*. Θέλω να φύγω απ' την Ελλάδα εκείνον τον καιρό· με εκνευρίζουν όλοι. Γενικά είναι πολύ κακό το κλίμα για την πάρτη μου. Δεν είναι η πρώτη φορά που συμβαίνει αυτό, αλλά, εν πάση περιπτώσει, είχα όνειρα όταν ανέβηκα στην Καβάλα να κάνω ένα λαϊκό μουσικό θέατρο κωμωδίας. Και μου λέει η Σπυράτου,

«μέχρι να φύγεις, θα κάνω κάτι σεμινάρια...», μας μάζεψε εκεί σαν μάνα, ας πούμε, στον χώρο της... Και λέω «εντάξει, θα κάνω ερμηνεία τραγουδιού». Έρχονται πάρα πολλά παιδιά· τετρακόσια. Ακούγαμε τέσσερεις μέρες... Και στην ουσία αυτή η πρώτη φουρνιά ήταν η ομάδα που έκανε το *Όλοι μαύρα κι ένα πιάνο*.

Τον τίτλο της ομάδας ποιος τον βγάζει;

Η ομάδα.

Ποιοι είναι στην πρώτη ομάδα;

- Η Ηρώ Σαΐα, ο Χρήστος Θεοδώρου, η Βικτωρία Ταγκούλη, η Ευσταθία, ο Γιώργος Σαχίνης. 1998 ήταν τα σεμινάρια. Οκτώβριο του '99 κάναμε την παράσταση στο Χυτήριο. *Όλοι μαύρα κι ένα πιάνο*, πρώτη παράσταση της Σπείρας.

Μετράει 16 χρόνια ζωής η Σπείρα. Κάποιες δουλειές δισκογραφούνται.

Ταλέντα ξεπετάγονται. Η Ρίτα Αντωνοπούλου, για παράδειγμα.

- Ο Γιώργος Νανούρης, ο Άρης Βλάχος, η Αναστασία Έδεν, ο Μουστάκας, ο Στιβανάκης, ο Τζέρομ, η Δάφνη Λέμπερου.

Μήπως τότε εσείς οι συνθέτες δεν θέλατε πια να λένε τα τραγούδια σας οι τραγουδιστές;

Η Σπείρα ξεμπλόκαρε τη δημιουργία ομάδων. Η Σπείρα ξεμπλόκαρε και τα μουσικά στην Αθήνα. Μέχρι τότε οι παραγωγοί θεωρούσανε τα μουσικά ασύμφορα. Δεν υπήρχε μουσικό θέατρο στην Αθήνα πριν τη Σπείρα. Το υπενθυμίζω αυτό. Όπως δεν υπήρχαν μουσικά δευτερότριτα πριν από το Δευτέρα της Παπίου στο House of Art. Όπως δεν υπήρχε το «κάνουμε με δύο όργανα, ή με ένα». Για μένα δεν υπήρχε συνέχεια στο να κυνηγάω την αποδοχή σε κάτι χιλιάρια κέντρα. Δηλαδή, ο εφιάλτης της επιτυχίας του Γκαζιού, στο πού πάει η δουλειά. Πόσο θα τους δίνουμε ακόμα τροφή να βαράνε τα τραπέζια χίλια άτομα κάθε βράδυ; Κατ' αρχήν, είχα ανάγκη ως δημιουργός να προχωρήσω σε συνθέσεις.

-Σε ενότητες;

- Σε συνθέσεις! Όλες οι παραστάσεις της Σπείρας ήτανε συνθέσεις.

Τι εννοείς;

Εννοώ ότι έπαιρνα ψηφίδες και έκανα καινούργια ψηφιδωτά. Έρευνα στα τραγούδια

Υπάρχει μέσα σ' αυτό ο Βουτσινάς; Η διδασκαλία του;

Η θητεία μου στον Βουτσινά μού έδειχνε και τον τρόπο. Πώς θα καλύπτω την αδυναμία του παίκτη μου. Απ' τον άνθρωπο που έχεις απέναντί σου παίρνεις πρώτα τον αφρό του. Και 'κεί που είναι αδύναμος, τον σκεπάζεις, τον καλύπτεις. Η ομάδα μού 'δινε τη δυνατότητα όταν υπήρχαν τέτοια θέματα να βοηθάει ο ένας

τον άλλον. Κι αυτό για πάρα πολλά χρόνια ήταν κανόνας. Και γιαυτό μόλις τινάζονταν τα υπερεγώ, που ήταν λογικό να γίνεται, πολύ ήσυχα τους άφηνα να φεύγουνε.

Νίκος Παναγιωτόπουλος

Επίτηδες σε πήγα στη Σπείρα, ενώ έχουν μεσολαβήσει από το '92 μέχρι το 2000 πολλά έργα σου, πολλές δουλειές σου, αλλά και σάουντρακ για ταινίες! Αλήθεια, πότε κάνεις μουσική για ταινία πρώτη φορά;

- Η πρώτη είναι Βέγγος - Κατσουρίδης το 1982. *Ο Θανάσης και το καταραμένο φίδι.*

Η επόμενη ταινία;

Αυτή η νύχτα μένει.

Άρα, η έναρξη της Σπείρας περίπου συνδυάζεται με τη γνωριμία σου με τον Παναγιωτόπουλο;

Ναι. Συνεργαζόμαστε στα *Αυτή η νύχτα μένει*, *Κουράστηκα να σκοτώνω τους αγαπητικούς σου*, *Ντελίβερι*, *Πεθαίνοντας στην Αθήνα*, *Τα οπωροφόρα της Αθήνας* και την *Κόρη του Ρέμπραντ*.

Τι κρατάς απ' τον Νίκο, τώρα πια που δεν είναι εδώ;

Τα ταξίδια...

Δηλαδή;

Ο Νίκος είχε έναν τρόπο, απ' την ώρα που σε ήξερε πια και πώς δουλεύεις και τι βγάζεις, να σε βάζει στο ταξίδι χωρίς πολλές κουβέντες. Εμείς δεν λέγαμε πολλά με τον Νίκο. Μου διάβαζε το σενάριο και μετά του πήγαινα κάτι, ένα τραγούδι, μια μελωδία. Πιστεύω ότι η κορυφαία μας στιγμή είναι στο *Πεθαίνοντας στην Αθήνα*, εκεί μου άνοιξε μεγάλη πλατφόρμα, στήριξε σκηνές επάνω μου και έγραψα κι εγώ πράγματα που δε θα 'γραφα αν ο Νίκος δεν ήταν ο Νίκος. Και στο *Αυτή η νύχτα μένει* ότι έγραψα ορίτζιναλ λαϊκά· ας πούμε της κάτω νύχτας!

Δεν είναι αναπαράσταση λαϊκού αυτά. Είναι κανονικά λαϊκά τραγούδια, με σεβασμό και με τρόπο. Και γράφτηκε σε μια νύχτα ο δίσκος, έτσι;

Ναι, μέσα σε μια μέρα. Και τα τραγούδια γράφτηκαν σ' ένα απόγευμα.

Παρ' όλα αυτά, στο ομώνυμο τραγούδι που έχει γίνει όλος αυτός ο χαμός έγραψες τους στίχους στη Μύκονο.

Η αρχή του στίχου γράφτηκε στη Μύκονο. Ξεφυλλίζοντας μου 'ρθε η αρχή, και λέω είναι σωστό. Και το 'γραψα όλο μια Κυριακή πρωί, εδώ, σ' αυτό το πιανάκι,

χτύπαγε η καμπάνα και σκέφτηκα την Μπέλλου. Και το «Θα πάω εκεί στην Αραπιά», ας πούμε δυο σήματα που ανακάλεσα εκείνη την ώρα, και γεννήθηκε.

Η πληροφορία που θέλει ότι το τραγούδι ήθελες να το πει ο Στέλιος Καζαντίδης και μιλήσατε, αλλά δεν πρόλαβε;

Όταν πήγα στο σπίτι πια και μίλησα με τη Βάσω, μου έδωσαν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσω τον τίτλο. Και μου λέει τότε εκείνη «θα μπει στο νοσοκομείο, και το άκουσε και του αρέσει... Να βγει και να 'ναι όλα καλά, και να 'ρθει να το πει». Δε βγήκε...

Ο παππούς Αριστοφάνης

Σταμάτης και Αριστοφάνης. Πες μου για την πολυετή του μελέτη και ενασχόληση με τον μέγα συγγραφέα.

Κοίταξε, το 2011 και 2013 είναι οι δύο χρονιές που ουσιαστικά συνόψισα τη δουλειά μου γύρω απ' τον Αριστοφάνη· ειδικά το '13, μ' αυτό που πήγαμε στην Ευρώπη. Που είναι πάρα πολλή δουλειά, δηλαδή πολύ περισσότερη απ' ό,τι έχει φανεί... Ήτανε ένας πολύ σωστός δρόμος, παρότι η ταυτότητά του είναι... πες το συντηρητικού. Ο τρόπος που έκρινε την κοινωνία, τη διαφθορά... Και η αγάπη του για την πόλη· ήτανε πολύ κοινά μας στοιχεία. Συν ότι πάντα στον καινούργιο αναλυτή δίνει το δικαίωμα να πει και τα δικά του· οι παραβάσεις του, ας πούμε. Ένα άλλο στοιχείο το οποίο εμένα απ' τον Αριστοφάνη μού έκανε καλό η μελέτη, ήταν το δομικό. Το οποίο δομικό αριστοφανικό στοιχείο το κρατάω πάντα σαν μούσουλα σε όλες τις παραστάσεις που έχω κάνει από 'κεί και μετά.

Ποια είναι η πρώτη σου μελοποίηση πάνω στον Αριστοφάνη;

Το 1982, *Ειρήνη*, με την Ασπασία Παπαθανασίου. Σκηνοθεσία Νίκος Παπαδάκης· ένας μαθητής του Βολανάκη...

Έχεις μελοποιήσει σχεδόν όλα τα έργα

Τα έχω κάνει σχεδόν όλα, και στο *Αριστοφάνης τώρα* έκανα και μελοποιήσεις σε έργα που δεν είχα κάνει ως τώρα: *Όρνιθες*, *Βατράχους* και *Σφήκες*.

Και υπάρχει όλη αυτή η σύνοψη που επιχειρείς και κάνεις μέσα σ' ένα καλοκαίρι, στον αίθριο χώρο του Ελληνικού Κόσμου στην Πειραιώς, το 2011.

Ναι, απ' την οποία γεννήθηκε η περιοδεία της Ευρώπης.

Και ενδεχομένως και σπέρματα της σχέσης σου με τον Ντάριο Φο που ακολουθεί. Και με τον Σωκράτη...

Σωστό.

Μου είχες εξομολογηθεί παλιότερα ότι ήταν όνειρο ζωής να δουλέψεις πάνω στον Σωκράτη του Βάρναλη.

Αλλιώς το σκεφτόμουνα, αλλιώς έγινε και αλλού... Πώς να σ' το πω... Η συνθήκη του καλοκαιριού του 2014, που καταλάβαινα ότι έπρεπε να βάλω τον εαυτό μου να υπηρετήσει μια ιδέα.

Τι σου άφησε αυτό; Σε πειθάρχησε; Τι σου 'κανε ως άνθρωπο; Να βγεις να πεις όλο αυτό το κείμενο μόνος σου...

Ναι, κατ' αρχάς μίλησα για τη Δημοκρατία, για τον τόπο, για το πάθος, για τη φράση του Βάρναλη «Δικιά μας η χώρα, μα τίποτα δικό μας μέσα σ' αυτή. Όλα ξένα». Λυσσασμένο κείμενο. Δεν περιμένεις από έναν τόσο λαϊκό ποιητή τέτοια διανοούμενη απόδοση· σε σημεία, δηλαδή...

Γιατί αισθάνθηκες ότι έπρεπε να το κάνεις εκείνη τη στιγμή;

Ένιωθα ότι έπρεπε να μιλήσω γι' αυτό που μας συμβαίνει.

Τι μας συνέβαινε το καλοκαίρι του 2014;

Διαλυόταν η χώρα, μωρέ!

Απ' το 2010 και μετά που παίζεις τον Δικαιοπόλι στους Αχαρνές είσαι πιο πολιτικός ή είναι πιο πολιτική η εποχή και άρα αναγκάζεσαι να είσαι κι εσύ;

Κοίταξε, καταλάβαινα ότι έπρεπε να κάνω κάτι την εμπιστοσύνη που είχα κερδίσει. Και αφού ένιωθα... κατ' αρχήν ο Δικαιοπόλις, δεν ήταν δικιά μου απόφαση· ήτανε πρόταση. Πήγα λίγο στα τυφλά, να πάρω τη γεύση, πώς ζει κανείς μέσα σ' αυτό το θέατρο.

Όταν βγαίνεις Δικαιοπόλις τι κουβαλάς μέσα σου; Πώς αντιμετωπίζεις τον κόσμο;

Όλον μου τον κόσμο μέχρι εκείνη την ώρα. Δηλαδή, ό,τι ήξερα απ' το τραγούδι, κι ό,τι ήξερα απ' το θέατρο, κι ό,τι ήξερα από τη μελέτη των συγγραφέων, συν μια τρομερή εξάμηνη δικιά μου μελέτη, διάβασα όλον τον Καργάκο, όλη την ιστορία του πολέμου, ήξερα κάθε δευτερόλεπτο σε τι αναφέρομαι. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο Παξινού ως μουσικός, δηλαδή και τα δύο μου κείμενα αν τα δεις είναι γεμάτα νότες. Ήξερα πώς την πάω τη δουλειά. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τα διαβάσματά μου στην Επίδαυρο. Το δεύτερο βράδυ νομίζω αξιώθηκα και την ανάβαση, δηλαδή άνοιξε το ηλιακό πλέγμα και τα πήρα όλα. Άκουσα το 425 μέσα μου.

Τι σημαίνει το 425;

Η χρονολογία συγγραφής του έργου. Άκουγα βόδια, άκουγα ήχο Αγοράς από πίσω απ' το κεφάλι μου, άκουγα δυνατά τις αντιδράσεις του κοινού, σα να 'χα ένα μικρόφωνο και να τους άκουγα· δηλαδή άνοιξα πάρα πολύ. Και τον Σωκράτη τον δούλευα πολύ καιρό στο κεφάλι μου, αλλά δεν τολμούσα να διανοηθώ ότι θα μπορέσω να μάθω το κείμενο αυτό.

Τι αλλάζει σε σένα;

Απ' το 2011 ξεκίνησε, με την Αγλαΐα Παππά που μου λέει «καίγεται το σύμπαν, δεν μπορούμε να κάτσουμε έτσι» και γράψαμε το «Δε μασάμε» μέσα σε μια νύχτα. Καταλάβαινα ότι πρέπει οι καλλιτέχνες να μιλήσουμε. Αυτό. Τόσο κανονικά. Δεν μπορούμε να καθόμαστε με σταυρωμένα τα χέρια και να κάνουμε τους ερωτικούς συνθέτες. Δεν πήγα σε καμμία όχθη. Πήγα εκεί που είμαι.

Πού είσαι, τελικά;

Εκεί που ήμουνα πάντα. Είμαι με τους ανθρώπους του μεροκάματου.

Με τον Ντάριο Φο (παράσταση *Avanti Dario*) κορυφώνεται και ολοκληρώνεται αυτός ο κύκλος της δικής σου ενηλικίωσης πολιτικά;

Όταν μου 'φερες την ομιλία του Ντάριο Φο για το Νόμπελ Λογοτεχνίας θυμάσαι πώς αντέδρασα; Εκείνο το βράδυ είπα «πρέπει να πάω να τον βρω». Καταλάβαινα ότι ήταν άλλο ένα πανεπιστήμιο. Που έπρεπε να μπει· να εγγραφείς. Και πρέπει να πω ότι το ταξίδι και το δικό μου και με τη Λίνα μαζί, το πολύ διάβασμα που ρίξαμε γύρω απ' αυτή την προσωπικότητα, και η επαφή μαζί του φυσικά, είναι ένα περιστατικό αφ' εαυτού καθοριστικό, έξω απ' την παράσταση την ίδια που ήτανε μνημείο. Αυτό που με απασχολεί πάρα πολύ, και πιθανώς στα χρόνια που μου απομένουνε θα ήθελα πάρα πολύ να μπορώ ν' αφήσω κάτι, αν μπορώ να το πω αυτό, είναι το πώς μπορούμε να ξαναδημιουργήσουμε απ' αυτή την τεράστια σχολή του Ροντήρη και του Κουν και του Σολωμού. Ένα διάδρομο γλώσσας ελληνικής, με διεθνή απήχηση. Δηλαδή, πιστεύω ότι το διονυσιακό υλικό μπορεί αυτή τη στιγμή να στείλει ξανά την Ελλάδα παντού.

Πολύ σημαντική δουλειά των τελευταίων χρόνων ήτανε και η σύμπραξή σου με τον Μητροπάνο. Τι χάνεται με τον τρόπο του Μητροπάνου; με την απώλειά του; Τι είχαν αυτοί οι λαϊκοί άνθρωποι; Οι λαϊκοί τραγουδιστές οι μεγάλοι; Ήταν εκπαιδευμένοι απ' τους συνθέτες. Με όλους όσοι έχω δουλέψει που είναι εκπαιδευμένοι από συνθέτες, είναι άλλοι. Έχουνε την πειθαρχία. Είναι η ψυχή τους έτοιμη να υπηρετήσει το τραγούδι, όχι να το καβαλήσει.

Σήμερα

Σήμερα το τραγούδι σε τι στιγμή είναι;

Αυτή τη στιγμή το μόνο που κάνει κουμάντο είναι μια σαχλή αμηχανία.

Ωστόσο, γράφονται πράγματα;

Γράφονται, γράφονται.

Αλλά δεν μελοποιούνται;

Είναι αμήχανο το περιβάλλον, πιστεύω.

Όσον αφορά στο κομμάτι της παρεμβατικότητάς σου, πολύς κόσμος λέει ότι είναι μια φθορά να κάνεις καθημερινή εκπομπή στο ραδιόφωνο (Στο Κόκκινο 105,5) σε μια εποχή μνημονιακή κ.λ.π.

Πράγματι, με απασχολεί και μένα. Απ' την άλλη, σήμερα ήρθε ένας κύριος ν' αφήσει πράγματα για τους πρόσφυγες, και είδε ότι καθόμουνα στο καφέ, και ήρθε και μου 'πιασε τα χέρια και μου λέει «είσαι πολύ μεγάλη παρηγοριά που σ' ακούμε».

Θα σου πω, σ' έχει ανάγκη ο κόσμος, δε σ' έχουνε οι διανοούμενοι.

Χαχα, καταπληκτικό είναι αυτό. Παρ' όλα αυτά, μ' ακούνε κι αυτοί.

Ένα όνειρο θέλω να μου πεις... Υπάρχει ένα όνειρο για σένα; Ας είναι κάτι που έκανες, που ήταν όνειρο και το έκανες. Υπάρχει κάτι που θέλεις να κάνεις; Ένας τραγουδιστής ή ένα έργο που θέλεις... Ένα κείμενο που θα 'θελες να υπηρετήσεις;

Αυτό που μέσα η καρδιά μου θέλει, αυτή τη στιγμή, είναι δέκα καινούργια τραγούδια με τη Λίνα. Τίποτ' άλλο.